

**Криворізький державний педагогічний університет
Факультет іноземних мов**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ФІЛОЛОГІЇ І МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ МОВ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

**Кривий Ріг
2010**

Список використаної літератури

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. — Л.: Наука, 1963. — 130 с.
2. Архангельский В.Л. О понятии устойчивости фразы и типах фраз // Проблемы фразеологии. - М.-Л.: Просвещение, 1964. — С.52 - 74.
3. Виноградов В.В. Русский язык. - М.-Л.: Учпедгиз, 1947. — 784 с.
4. Голикова Ж.А. Лексикология и фразеология современного английского языка. — Минск: Новое знание, 2006. — 205 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. - М.: Высшая школа, 1996. - 381 с.
6. Трунин Л.М. Наречные фразеологические сочетания в современном английском языке // Ученые записки ЛГПИ им. А.И.Герцена. — 1958. — Т. 154. — С.71- 91.
7. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. - М.: Высшая школа, 1969.— 342 с.
8. Howarth P. Phraseology in English learning and dictionary making. — Tubingen: Niemlyer, 1996. — 215 с.

Г.М. Мельничук

канд. філолог. наук, доцент

СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ З ДІЄСЛОВАМИ ВЕРТИКАЛЬНОГО РУХУ

У статті розкриваються методика визначення семантичних моделей речень з дієсловами руху у вертикальній площині, специфіка та закономірності репрезентації семантичних моделей на синтаксичному рівні.

The conducted analysis lets postulate that the specifics of German verbs of vertical direction might dictate both the choice and form of lingual realization of explicators of ontological situation “vertical movement”, as well as single out semantic models and its realization on syntactic level.

Незважаючи на те, що проблема семантичного моделювання речення знаходиться під пильною увагою мовознавців, деякі питання залишаються відкритими або потребують конкретизації. Дослідження на матеріалі різних мов розширюють рамки проблематики і дозволяють визначати методику виявлення семантичних моделей, специфіку та закономірності їх реалізації.

Як відомо, свого роду вузловим пунктом моделювання семантико-синтаксичних структур, “життєвим нервом речення” виступає дієслово [6, с. 162]. Аналіз речень, які експлікують ситуацію вертикального руху, дійсно підтверджує це положення. Проте, незважаючи на значущість предиката та його дієслівного ядра, на їх здатність предетермінувати своє оточення, немає ніяких підстав ігнорувати семантичну роль імені, оскільки тільки дієслівно-іменна співвіднесеність, їх узгодження організує модель речення-

висловлювання. Звідси випливає, що у ході аналізу семантики дієслів не можна обмежуватись рамками тільки дієслівного значення, необхідно вийти за його межі, описувати дієслівне слово через семантичні ролі учасників позначеної ним дії, стану або процесу з урахування сполучальних можливостей з іменними класами, тобто в плані синтагматичного розгортання дієслівної лексеми [8, с. 42-43; 10, с. 75].

Для репрезентації онтологічної ситуації вертикального руху релевантні такі семантичні ролі: агентив (А) – функція активного відправника дії; номінатив (N) – функція виконавця мимовільного руху; пацієнтв (Pt) – функція аргументу, на який спрямований рух; інструментатив (I) – функція аргументу, який позначає засіб для виконання руху; локатив (L) – функція аргументу, що позначає точку локалізації вертикального руху; елементив (El) – функція неживого виконавця руху; експерієнсив (E) – функція учасника ситуації, який переживає певний стан; дескриптив (D) – функція, що характеризує процес протікання руху; каузатив (C) – функція учасника ситуації, що є причиною руху; композитив (K) – функція аргументу, що входить до складу іншого аргументу. Ці пропозиціональні ролі, або глибинні відмінки, повністю відповідають ролям партиципантив на рівні ситуації.

Пропозиція як семантичний образ онтологічної ситуації отримує свою значущість тільки в складі речення, оскільки “структуру ситуації, її членування ми уявляємо лише так, як вона відображається в нашій мовній свідомості” [4, с. 17]. Саме з цього факту виходить доцільність та необхідність аналізу речень.

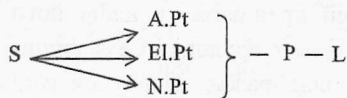
Визначення та характеристика семантичних ролей, що розглядаються як перехідний ступінь від лексики до граматики, “як міст між валентністю як лексичною властивістю слів і реалізацією цієї валентності в текстах” [8, с.267] дозволяє встановити семантичні моделі речень з досліджуваними дієсловами вертикального руху.

Дієслово в функції предиката та набір його аргументів утворюють пропозицію, центр якої займає предикат. Семантична структура, організована на базі предиката, що відображає типову ситуацію руху в вертикальній площині, береться за одиницю семантичного моделювання. Семантична модель речення характеризується в термінах глибинних відмінків і фіксує тип семантичних відношень між предикатом та його іменними компонентами. У ході визначення й аналізу семантичних моделей виявлено, що пропозиція та набір семантичних компонентів, які формують значення дієслів вертикального руху, в деякому відношенні ізоморфні. Явище ізоморфізму виражається у здатності сем не тільки називати сам тип руху,

але й указувати на локальну, часову характеристику, засіб, результат руху, зміну емоційного, психічного або фізіологічного стану в момент руху тощо, що пояснюється наявністю в семантичній структурі значення дієслівної лексеми особливого “синтагматичного компоненту” [3, с.17], відповідального за характер дієслівного оточення, тобто здатного предетермінувати склад елементів ситуації. Звідси виходить, що семи дієслівного значення правомірно розглядати як компоненти структури пропозиції та її мовного аналога – речення. Але при цьому необхідно враховувати, що набір сем у значенні дієслова характеризується, як відомо, своєю ієрархічною організацією і відіграє різну роль у формуванні пропозиції та відповідно речення.

Ситуація “рух у вертикальній площині” передбачає такі обов’язкові її елементи: суб’єкт руху; об’єкт, на який спрямований рух; орієнтир, відносно якого здійснюється рух. Таким чином, пропозиційне ядро як обов’язковий семантичний мінімум відображуваної ним типової ситуації “рух у вертикальній площині” становить собою структуру, яка включає три компоненти: S – P – L і визначається інтегральними семами „рух“ та „вертикальний напрям“.

Рух, як відомо, може диференціюватися за ознакою активності /неактивності /залежності /незалежності /самостійності /несамостійності [9, с.152-153; 14, с.34-39]. Виходячи з цього, розрізняють активний та пасивний рух або відповідно рух-дію та рух-процес. Онтологічна відмінність між цими двома видами зумовлює відмінності між його учасниками. Вертикальний рух – дія, відмічений ознакою активності, передбачає елементами розглядуваної ситуації активних партиципантив, які на рівні пропозиції виконують ролі агентива та елемента. Учасникам руху-процесу відповідає роль номінатива. Виходячи з цього, видається можливим уточнити ономасіологічну формулу відображуваної ситуації, яка може бути представлена так:

Конкретизація суб’єкта видається необхідною і виходить із положення про релевантність суб’єкта як експлікатора значення предиката, що утворює для нього семантичний фон, і як ідентифікатора ситуації [1, с.331]. Конкретизація суб’єкта вертикального руху відбувається на підставі несубстанціональних диференціальних ознак довільності / мимовільності. Всі досліджувані дієслівні одиниці діляться на підставі цієї ознаки на дві великі підгрупи: дієслова довільного руху та дієслова мимовільного руху у

вертикальній площині. Цей семантичний компонент у ієрархічній структурі диференціальних сем посідає найвищий ступінь і розміщується на межі з інтегральними семами, що дає підставу розглядати указані семантичні елементи як детермінатори обов'язкових елементів пропозиції, які визначають “діагностичні”, або “базові” типи семантичних структур. Як семантичний тип розглядаються речення зі спільним інваріантним значенням.

Моделі A.Pt – P – L, E1.Pt – P – L, N.Pt – P – L кваліфікуються як діагностичні на тій підставі, що в них експлікуються всі елементи, релевантні для ідентифікації розглядуваного факту реального світу.

Моделі, що включають додаткові елементи як сигнал про відхилення від базових семантичних структур, є їх підтипами і розглядаються як варіанти інваріантного значення. Такі семантичні утворення визначаються диференціальними семами, що вказують на акустичну характеристику дієслів вертикального руху, спосіб або характер руху, фізичний стан суб'єкта руху, а також субстанціональними або індивідуально-додатковими компонентами, що називають суб'єкта руху, засіб руху, зміну емоційного, психічного або фізичного стану суб'єкта руху. Додаткові семантичні елементи носять факультативний характер.

У ході визначення семантичних моделей з дієсловами вертикального руху виявлено абсолютно особливий тип, який відображує ситуацію протилежну ситуації руху в вертикальній площині і зображену ономасіологічною формулою Pt – P – L. Дане семантичне утворення виступає аналогом статичної ситуації “розташування в просторі” і може розглядатися як діагностичний тип для ідентифікації статичної ситуації, у вираженні якої бере участь динамічне дієслово, що позначає рух у вертикальній площині.

Проекція ситуації руху в вертикальній площині на речення забезпечує взаємодію його семантичної та синтаксичної структур і визначає таким чином структурно-семантичну організацію речення. Досліджувані предикати сполучаються з розглянутими вище аргументами в таких структурно-семантичних типах речень:

A.Pt – P – L

Antonio stieg die Stufen empor (Lewin W., Margraf M. Die Zaubermergenerie; S. 186).

A.Pt – P – I – L

Sehr nachdenklich bestieg Gernot seinen Rochen, startete und stieg langsam in die Höhe (Kröger A. Energie für Centaur; S. 245).

A.Pt – P – D – L

Georg Drygalla **rappelte sich** von den Dielen **hoch** (Weymann F. Der Erbe; S. 235).

C – A.Pt – P – L

Kilian ließ sich von der Bettkante zu Boden **gleiten** (Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 20).

El.Pt – P – L

Letzter Sonntag **fiel** nasser Schnee **herab**, bildete eine dünne Schicht, in die Sohlen schwarze Spuren drückten (Weymann F. Der Erbe; S. 155).

El.Pt – P – D – L

Im letzten Aufflackern griff die Flamme nach einer Manuskriptseite und **schoss empor** (Lewin W., Margraf M. Die Zaubermenagerie; S. 158).

N.Pt – P – L

Rita hielt sich zu lange in der Nähe des Feldes auf. Sie **fiel um** und lag verkrümmt zwischen den Kristallen (Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 282).

N.Pt – P – D – L

Sie blickte ihm nach bis zur Treppe, die er ganz plötzlich, steif und mit dem Kopf voran, **hinunterfiel** (Mann H. Die Vollendung des Königs Henri Quatre; S. 107).

E.N.Pt – P – L

Plötzlich **schreckte** ich **hoch** und dachte: „Ich liebe sie vielleicht,“ (Wellershoff D. Der schöne Mann und andere Erzählungen; S. 176).

Pt – P – L

Der Pfad führt quer über eine schrundige Einöde, die nach zwei Seiten ins Meer **abstürzt** (Wellershoff D. Der schöne Mann und andere Erzählungen; S. 110).

Pt – P – D – L

An den Seiten **stiegen** die Felsen wie die Ränge eines Amphitheaters **an** (Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 105).

Оскільки будь-яка лінгвістична модель “спрощує та узагальнює строкатість і суперечливість явищ емпірії” [7, с. 6], семантичні моделі, виявлені в ході аналізу речень з дієсловами вертикального руху, не претендують на всеохоплюючий, абсолютний характер, що в найдрібніших деталях відображає всі особливості досліджуваного факту реального світу, а репрезентують ситуацію вертикального руху в її найбільш типових, узагальнених формах.

Вивчення способів репрезентації семантичних валентностей на синтаксичному рівні та виявлення механізмів об’єднання смислів слів у смисл речення на базі дієслів вертикального руху підтверджують положення про відсутність обов’язкової одно-однозначної відповідності між

семантичними та синтаксичними властивостями і структурами дієслівних одилиць, оскільки семантична валентність тільки зумовлює синтаксичну, але ні в якому разі не установлює і не визначає її остаточно. В даному випадку виявляється асиметрія між планом змісту та планом вираження. Поверхнева структура, репрезентуючи структуру глибинну, виявляє деяку автономність, незалежність. Проекція семантичних моделей на поверхневий рівень, де реалізуються дистрибутивні властивості дієслів, здійснюється у декілька способів

Аналіз речень дозволив визначити певні закономірності репрезентації семантичних моделей на синтаксичному рівні. У поверхневій структурі речень з дієсловами вертикального руху можливі:

1. Паралельна репрезентація компонентів семантичної моделі:

A.Pt	P	L
↓	↓	↓
<i>Sie</i>	<i>erstiegen</i>	<i>eine kleine Anhöhe</i> (Lewin W., Margraf M. Die Zaubermenagerie; S. 55).

N.Pt	P	L
↓	↓	↓
<i>Hans</i>	<i>fiel</i>	<i>aus dem Autobus</i> (Seghers A. Die Toten bleiben jung; S. 347).

У випадку паралельної репрезентації семантична модель речення та його поверхнева структура виявляють ізоморфізм, що виражається у відповідності кожного компонента глибинної моделі та окремої позиції поверхневої структури.

2. Синкретична репрезентація компонентів семантичної моделі:

E.N.Pt	P	L
↘↙	↓	↓
<i>Er</i>	<i>fuhr noch mal hoch:</i> - „ <i>Hast du Wanzen im Sofa?</i> “ (Seghers A. Das siebte Kreuz; S. 168).	

Синкретична репрезентація має місце у випадку, коли дві чи більше різнопорядкових валентностей виражені однією придієслівною позицією.

3. Поширена, або розширена, репрезентація семантичної моделі:

A.Pt	P	L
↓	↓	↙ ↘
		<i>Lewin ... kletterte über die Ketten auf den Fahrersitz hinauf</i> (Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 102-103).

Поширена або розширена репрезентація має місце у випадку вираження однієї валентності двома або кількома відповідностями на синтаксичному рівні.

4. Нульова репрезентація компонентів семантичної моделі:

A.Pt	P	L
↓	↓	↓
<i>Die Vögel</i>	<i>baumen auf.</i>	(0)

Часто локатив не отримує експліцитного вираження на поверхневому рівні через те, що сема локативності включена в структуру дієслівного значення і зумовлює пресупозитивність локативного аргументу. У структурі значення дієслівного предиката *aufbaumen* міститься спеціалізована локативна сема “*Baum*“, і заповнення позиції локатива взагалі видається неможливим через дуже конкретний характер спеціалізованої семи та її експлікацію в кореневій морфемі дієслова.

Отже, дієслова вертикального руху в сучасній німецькій мові виявляють особливості у вираженні співвідношення “дієслово – речення”. Аналіз матеріалу показує, що семна структура дієслівного слова здатна зумовлювати елементи ситуації руху в вертикальній площині та впливати на способи їх вираження (експліцитні або імпліцитні), на визначення “діагностичних” семантичних моделей речення та їх варіантів. Проекція описуваної ситуації на структуру речення обумовлює особливості взаємодії їх семантичних та синтаксичних властивостей. На синтаксичному рівні компоненти семантичної моделі можуть знаходити паралельну, синкретичну, розширену та нульову репрезентацію.

Список використаної літератури

1. Арутюнова Н.Д. Семантическая структура и функция субъекта // Известия АН СССР. Серия лит. и языка. - 1979. - Т. 44. - № 4.
2. Богданов В.В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты. Л., 1990.
3. Долинина И.В. Синтаксически значимые категории английского глагола. Л., 1989.
4. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М., 1982.
5. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. М., 1972.
6. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. К., 1971.
7. Реформатский А.А. О реальности модели языка // Проблемы лингвистической типологии языка и структуры. - Л., 1977.
8. Nikula H. Valenz und Text // DaF. - 1986. - Н. 5.
9. Orthen N. Zur Semantik deutscher Bewegungsverben. - Köln, 1976.
10. Tarvainen K. Semantic cases in the framework of independency theory // Concepts of case. - Tübingen, 1987.